

УДК 616.98::323(497.11)
616.98::343.9.02(497.11)
DOI 10.5937/spm79-43080
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2023.
Vol. 79
стр. 81-100

Марија Ђорич*

Институт за политичке студије, Београд

Илија Животић**

Факултет за инжењерски менаџмент ФИМ, Београд

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19 НА НАСИЛНИ ЕКСТРЕМИЗАМ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сажетак

У раду се истражује како је пандемија COVID-19 утицала на насилни екстремизам и организовани криминал у Републици Србији. Основни циљ је идентификовање постојећих облика насилног екстремизма и организованог криминала у Србији, а потом објашњење како је пандемија COVID-19 утицала на њихов развој у односу на период пре пандемије. Временски оквир истраживања је обухватио период од почетка пандемије 2020. када су се грађани сусрели са феноменом *локдауна*, па све до средине 2021. године. Аутори су користили методе анализе садржаја јавно доступних докумената (информација од јавног значаја), стратегија, међународних и домаћих докумената као и квантитативне методе истраживања, ослањајући се преваходно, на анкетање јавног мњења. Закључак је да је пандемија COVID-19 имала значајан утицај на промену деловања насилног екстремизма и организованог криминала, чиме је потврђена почетно постављена хипотеза аутора, да су у питању „жилави феномени” који се веома брзо и лако прилагоде новонасталим друштвеним кризама.

* Имејл-адреса: mara.djoric@yahoo.com.

** Имејл-адреса: ilijazivotic@gmail.com.

Кључне речи: насилни екстремизам, екстремизам, тероризам, COVID-19, организовани криминал, пандемија, Србија

УВОД

У нашој земљи је први случај COVID-19 регистрован 6. марта 2020. године, да би већ 11. марта Светска здравствена организација (СЗО) прогласила пандемију. Пандемија изазвана вирусом COVID-19 је не само здравствени проблем, већ оставља последице и на све остале сегменте друштва, укључујући и безбедност. Имајући у виду да је пандемија глобални проблем, логично је било очекивати да ће се њене последице прелити и на националне државе. Како су насилни екстремизам и организовани криминал веома истакнути фактори дестабилизације Западног Балкана, па самим тим и Србије, од суштинског је значаја анализирати на који начин се Република Србија супротстављала овој врсти проблема током почетног (уједно и најинтензивнијег и најнеизвеснијег) периода пандемије (О улози државе у супротстављању екстремизму и организованом криминалу видети: Gaćinović 2020).

Организовани криминал се перципира као главна препрека у развоју региона Западног Балкана, што је потврђено у извештају аустријског посланика Лукаса Мандла (*Lukas Mandl*) 2021. године. Организовани криминал уништава поверење између грађана и институција, те представља велику препреку у учвршћивању демократије и економском просперитету, чиме Србија и цео регион постају рањиви (European Parliament 2021). Колико је ово питање важно, види се по томе што је ЕУ преко претприступних фондова ИПА издвојила око 64 милиона евра за пројекте који се односе на борбу против организованог криминала на Западном Балкану (Euroactiv 2021).

Србија је земља која се, поред организованог криминала, неколико деценија суочава са различитим формама насилног екстремизма, међу којима је свакако најизраженији био етносепаратистички екстремизам и тероризам у виду деловања тзв. „ОВК”¹ и „ОВПМБ”². Осим ове врсте екстремизма, у Србији је присутан и

¹ Терористичка организација „Ослободилачка војска Косова”.

² Терористичка организација „Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца”.

религијски фундиран екстремизам, који је доживео своју кулминацију успоном терористичке групе „Исламска држава” на глобалном нивоу.³ Екстремно десничарски екстремизам је већ неколико деценија присутан на подручју бивших југословенских република, као последица грађанских ратова, да би у последње време био инспирисан мигрантском кризом. Као одговор на јачање екстремне деснице, можемо приметити раст екстремне левице, што се свеукупно гледано може оквалификовати кроз феномен „реципроцитета екстремизма и радикализације” (Valery 2019).

У првим месецима пандемије се може приметити чак и смањено деловање екстремиста, карактеристично не само за Србију, већ и за земље ЕУ, о чему експлицитно сведочи извештај ТЕ-САТ, а што се може објаснити увођењем државних мера које су настале услед појаве коронавируса (Europol 2021). Упркос мањем броју виолентних напада, код екстремиста се током почетног периода пандемије приметило додатно умрежавање уз помоћ онлајн платформи, праћено интензивном радикализацијом на интернету. Поред религијског екстремизма (Више о религијском екстремизму видети: Šaranović i Subotić 2014) оличеног пре свега, у деловању ИСИС-а и Ал Каиде, примећена је изразита активност екстремних десничара. Колико насилни екстремизам кореспондира са Србијом и нашим регионом, види се по томе што је последњих неколико година Западни Балкан неизоставни сегмент у годишњим извештајима Европола (ТЕ-САТ). Управо, последња анализа европолових стручњака указује на то да је повратак страних терористичких бораца (FTF – *Foreign Terrorist Fighter*) један од највећих безбедносних проблема за државу. Опасност од радикализације тзв. „осетљивих група”⁴ (као што су необразовани, млади, мањинске групе и сл.) повратком терориста са сиријског и ирачког ратишта, може имати далекосежне последице по Србију и регион.

Полazeћи од почетно постављене хипотезе да су организовани криминал и насилни екстремизам основане безбедносне претње по

³ Са територије Србије је забележен одлазак 49 грађана на територију Сирије и Ирака, са циљем придруживања некој од исламистичких терористичких организација, попут „Исламске државе”, „Ал нусра фронта”.

⁴ Показало се да су међу држављанима Србије који су се прикључили некој од терористичких група на простору Ирака и Сирије били Бошњаци, Роми, Ашкалије али и поједини Срби православне вероисповести који су конвертирале у радикални ислам.

Републику Србију, аутори су фокус свог истраживања ставили на пандемију COVID-19. Примарни циљ истраживања је идентификовање постојећих облика насилног екстремизма и организованог криминала у Србији, а потом објашњење како је пандемија COVID-19 утицала на њихово постојање. Временски оквир истраживања је оријентисан на први (уједно најинтензивнији) период пандемије који је обухватао део 2020. и 2021. године. Током процеса истраживања коришћене су основне методе истраживања, попут анализе садржаја информација од јавног значаја, јавно доступних докумената (државни стратешки документи, међународни документи и извештаји – Европски парламент, Европол и сл.). Осим наведених, аутори су користили и квантитативне методе истраживања које су првенствено засноване на релевантним истраживањима ставова грађана (секундарни извор сазнања) путем анкетирања.

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА НАСИЛНИ ЕКСТРЕМИЗАМ У СРБИЈИ

Насилни екстремизам је феномен који заслужује велику пажњу како стручних, тако и академских анализа, имајући у виду да представља увертуру за тероризам. Како нема тероризма без екстремизма, од суштинског је значаја препознати прве симптоме насилног екстремизма.⁵ Иако га је лако препознати на основу виолентности, насилни екстремизам је тешко инкриминисати због његове варијабилности, аморфности и различите перцепције на међународном нивоу. Екстремизам се може одредити као „понашање или мишљење на граници дозвољеног, са тенденцијом да се та граница пређе, а што је у супротности са правним, обичајним и културолошким нормама једног друштва” (Ђорић 2021).

Већ дужи низ година на срећу (или на жалост) Република Србија се суочава са насилним екстремизмом, што је чини искусном у РСВЕ.⁶ Појава етносепаратистичких терориста у јужној српској покрајини Косово и Метохија, а касније и на територији јужног дела централне Србије (Бујановац, Прешево и Медвеђа), показала је да се насилни екстремизам може лако прелити и на суседне државе

⁵ Тиме спречавамо његов даљи развој ка тероризму.

⁶ Prevention and Countering of Violent Extremism (Превенција и борба против насилног екстремизма).

(нпр. појава АНА⁷ у Северној Македонији). Осим ове врсте насилног екстремизма, која је била актуелна у прошлости, Србија се сучава и са другим формама екстремизма у савременом добу. Један од најпроминентнијих је свакако, десничарски екстремизам који је свој виолентни потенцијал црпео захваљујући грађанским ратовима 90-их, када су били доминантни националистички сентименти. У истраживању „Потенцијални генератори десничарског екстремизма у доба пандемије COVID-19”, које је у Србији спроведено непосредно по завршетку *локдауна*, дошло се до врло интересантних закључака (Клаџар and Ђогић 2021). Наиме, аутори су утврдили да поред старих генератора (какво је постконфликтно наслеђе), имамо и два нова круцијална генератора екстремне деснице – пандемију COVID-19 и мигрантску кризу. Сва фундаментална питања на којима су екстремни десничари градили своју идеологију (попут Косова и Метохије, дихотомије пријатељ-непријатељ) су током пандемије гурнута по страни, да би се актуелизовали проблеми који се тичу „најезде миграната”, теорија завера, вакцинације, 5Г мреже и паничног страха за опстанак нације. Решење ових проблема је постало *conditio sine qua non* савремене екстремне деснице. Може се закључити да је страх заједничка нит која повезује све наведене индистинкције којима су се бавили екстремни десничари током пандемије, посебно на почетку, када смо сви били ускраћени за многе информације, имајући у виду да је појава коронавируса било нешто ново и непознато.

Анкета⁸ спроведена на узорку од 604 пунолетних грађана показује да је сваки девети испитаник одговорио да је пандемија оставила велике последице по стање демократије у Србији, док 23% анкетираних сматра да су те последице на осредњем нивоу.⁹ Трећина људи каже да пандемија уопште није утицала на демократију, док четвртина одговара са „не нарочито”.¹⁰ Ово питање је веома битно јер је познато да екстремизам „цвета” у условима друштвенополитичких криза јер даје једноставне одговоре на тешка питања (Avis 2020). Проблем је у томе што су углавном ти одговори праћени насиљем као методом деловањем, чиме се отварају врата за разне

⁷ Терористичка организација „Албанска национална армија”.

⁸ Ибид. Анкета је спроведена у периоду од 10. до 25. октобра 2020. године у време интензивног деловања корона вируса и након завршетка *lock down*-а.

⁹ Ибид.

¹⁰ Ибид.

врсте екстремизама. Пандемија COVID-19 је у конкретном случају највише погодовала развоју екстремне деснице из идеолошких разлога. Наиме, десничарски екстремизам је познат по вигилантизму, односно према пренаглашеном заштитничком односу групе којој се припада, па када овој пандемији придодемо и мигрантску кризу, отуда велика нетрпељивост према мигрантима¹¹ који су се од стране екстремиста десничарске идеолошке провенијенције сматрали главним непријатељима током пандемије. Тај анимозитет се могао видети првенствено захваљујући порталима и друштвеним мрежама на којима је преовладавао наратив да ће „мигранти населити Србију” и „одузети радна места нашим људима”. Један од запажених инцидената током првих месеци пандемије десио се у Обреновцу, када је припадник десничарске групе „Левијатан”, напао мигрантски камп. Поред овог инцидента може се навести и протест испред аутобуске станице у Београду под називом „Очистимо парк код Економског факултета”, који је такође био антиимигрантског карактера, јер је представљао алузију на мигранте који су се кретали у том делу града. Забележено је и појачано деловање тзв. *Народних патрола*, које су наводно „контролисале” кретање миграната ван кампова, претећи им уколико се не буду понашали „по правилима”. Као једна од лажних вести које су припадници ових патрола користили за ширење ксенофобије према мигрантима, било је и исцртавање симбола по граду, на основу којих су мигранти показивали да ће наводно „поробити” хришћане. Заправо је реч о „оку Хоруса”, које су мигранти исцртавали као симбол среће (не покорвања хришћана), а што је у ствари, упрошћена верзија египатског хијероглифа *wadjet*.¹²

Страх грађана од надоласећих миграната је током пандемије сигурно био интензивирао и деловањем десничара на друштвеним мрежама, о чему сведоче фејсбук групе попут „Стоп насељавању мигрантима”¹³ и „Мигранти СТОП”¹⁴ које су имале и по неколико стотина хиљада пратилаца. Значајно је видети став грађана према мигрантима, од којих је највећи проценат груписан ка средини, што указује на једну врсту равнодушности, што чини 44% испитаних

¹¹ Овде је реч првенствено о мигрантима арапског и исламског порекла који долазе са простора Блиског истока и севера Африке.

¹² Видети више о томе: Youtube kanal - Srbin.info 2022.

¹³ Видети: Facebook grupa – ZA slobodu 2022.

¹⁴ Видети: Facebook grupa – Migranti STOP 2022.

грађана. Са друге стране, значајан број грађана је са негативним односом (37%) у односу на грађане који имају позитиван однос према мигрантима, а којих је 14% (Клаџар and Ђорић 2021). Око 2/5 анкетираних сматра да су мигранти донели проблеме у држави али да ниједног момента нису угрозили њен опстанак и њене вредности (Клаџар and Ђорић 2021).

Осим анимозитета према мигрантима, екстремни десничари су током пандемије показали отпор према различитим мишљењима, што се могло видети приликом напада на изложбу стрипова „Ново доба” у Земуну. Још једна интересантна појава се могла регистровати током пандемије која кореспондира са екстремном десницом, а то је међународно умрежавање домаћих екстремиста кроз „музику беле моћи” (WPM - *White Power Music*). Регрутација (и уједно идеологизација) омладине захваљујући овом музичком правцу је позната већ дужи низ година на интернационалном нивоу. Тим поводом су екстремисти покушали да организују у Београду концерт неонацистичких бендова 10. октобра 2020. године, који је забрањен одлуком МУП-а.¹⁵ Покушај организовања још једног сличног неонацистичког концерта 12. марта 2022. године у Београду, на коме би наступала музичарка Евигер Штурм (*Ewiger Sturm*) из Швајцарске, није родио плодом, захваљујући забрани државних органа.

Поред спорадичних догађаја који су наведени у контексту екстремизма у време пандемије, треба поменути да су протести испред Народне скупштине у Београду током јула месеца 2020. године. синтетисали најразличитије форме екстремистичког понашања. Повод за протесте био је предлог строжих „ковид-мера” које је власт планирала да донесе. Као одговор на овај предлог дошло је до масовног окупљања на коме су се поред обичних грађана појавиле групе хулигана са циљем радикализације протеста, што се може оквалификовати као – политизација хулиганизма (О политизацији хулиганизма видети: Ђорић 2012). Анализом група које су се нашле испред парламента, долази се до закључка да су протести били хибридног карактера јер су се на њима поред екстремних десничара, нашли и екстремни левичари. Њихова заједничка тачка спајања у идеолошком смислу речи био је – антиглобализам. Док је за десничаре глобализам неприхватљив због денационализације

¹⁵ У питању је концерт-меморијални скуп који је био посвећен Јану Стјуарту Доналдсону (*Ian Stuart Donaldson*), лидеру неонацистичке групе „Скрудрајвер” (*Skrewdriver*). Више о томе видети: N1 2021.

и десуверенизације, левичари највише замерају глобализму то што је експлоататорског карактера и што фаворизује богате на рачун сиромашних. Током пандемије се могло приметити амалгимирање појединих сегмената екстремно левичарске и екстремно десничарске идеологије, као што о томе сведочи покрет „Левијатан” који под геслом заштите животињских права, провлачи ксенофобичне и антиимигрантске наративе. Тиме долазимо до закључка да су ови протести били хетерогеног карактера и да су представљали спајање најразличитијих интереса и идеологија, а да им је заједнички именитељ – незадовољство мотивисано различитим факторима.

Што се тиче религијски фондираног екстремизма, он се на почетку пандемије притајио, али само у реалном простору, док је на интернету била присутна интензивна пропаганда. Идеје о калифату, позивању на цихад и глорификација организација попут „Исламске државе” су се наставиле и у онлајн простору. Треба истаћи значајну улогу апликације Телеграм¹⁶, која је због свог енкриптованог карактера посебно интересантна цихадистичким групама. ИСИС-ови чланови глобалне интернет мреже (*munasireen*) користе Телеграм као део информационе инфраструктуре, управо због низа погодности као што су „хостовање садржаја, ширење публике, контрола брэнда, безбедна комуникација, одржавање заједнице, финансирање и прикупљање информација” (Clifford 2019).

Велика активност на интернету је приметна и код екстремних десничара у Србији, посебно када је реч о њиховој сарадњи са интернационалним покретима попут *Combat 18*, *Blood and Honour*, *Stormfront*. Поред тога што користе Телеграм за комуникацију, код екстремних десничара су веома популарни онлајн форуми 4chan, 8chan, 8kun, NeinChan итд. Најновија истраживања су показала да се током почетка пандемије број корисника на појединим платформама као што је 4chan значајно увећао на глобалном нивоу, и да има дупло већи број корисника и постова у односу на друге тзв. „екстремно десничарске мреже” (Baele, Brace and Coan 2021).

¹⁶ Ову апликацију користе не само ИСИС-ови чланови, већ и присталице екстремне деснице, као и многе друге екстремистичке групе.

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ У СРБИЈИ

До избијања пандемије у Србији је деловало 27 организованих криминалних група (ОКГ) са 190 чланова (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije [MUP RS], 2021). За њих је било карактеристично да су у већини случајева средњег нивоа организованости (55,6%), док је најмањи проценат (18,5%) био ниског нивоа организованости уз средњи проценат од 25, 9% високо организованих. Просечна старост припадника била је 38 година, од којих је велика већина од чак 80% била у повратничком статусу (MUP RS, 2021).

Ако се узме у обзир ангажман служби безбедности у периоду од августа 2020. до августа 2021. године када је разбијено девет ОКГ, тада долазимо до бројке од 16 ОКГ које делују на територији Републике Србије, што је у односу на 2015. годину када је на територији Србије било више од 50 оваквих група, значајан помак (Vlada Republike Srbije 2021).

Упркос отежаним околностима за ОКГ насталим услед корона пандемије, британски стручњак из области безбедности Кит Дичам (*Kitt Ditcham*), упозорава да се ОКГ неће зауставити, већ да ће се прилагодити новонасталим околностима (Ditcham 2020). Ове промене ће бити карактеристичне како на глобалном нивоу, тако и у Републици Србији. Навешћемо неколико новонасталих околности генерисаних пандемијом COVID-19, које су закомпликовале деловање ОКГ у Србији током првих дана пандемије:

1. Отежан прелазак границе за физичка лица. Ово је била изузетно проблематична околност у првим месецима пандемије, када је највећи број држава увео строге мере тзв. закључавања¹⁷. Ове мере су негативно утицале на неке од активности ОКГ, као што је трговина људима, продаја фалсификованих докумената, илегални прелазак државне границе итд.

2. Смањен проток броја људи и возила на границама, што је давало полицији много већи простор за детаљнији преглед возила. Познато је да је Србија транзитна земља за трговце хероином из правца Турске и Бугарске али и кокаином из црногорских и грчких лука. Треба напоменути и то да велики број украдених возила

¹⁷ Тада се рецимо, у Мађарску могло ући само на 12 сати и то до 30 километара дубине територије; или у Аустрију искључиво са позивним писмом неке институције (уколико нисте њихов држављанин), уз обавезан негативан ПЦР тест.

из земаља западне Европе која заврше у Бугарској, најпре морају у транзиту да пређу преко територије Србије, док још нису пријављена осигурању у матичној држави.

3. Отежан међународни саобраћај свих врста. Обустављање камионског и железничког саобраћаја успорио је и закомпликовао пребацивање великих количина наркотика са свих страна. Уместо тога, у почетним недељама пандемије дилери су почели да пребацију мање количине наркотика преко тзв. *мула*.

4. Затварање ноћних клубова. У почетку су ноћни клубови били затворени, да би у следећој фази радили са ограниченим временом и капацитетом. На овај начин је у великој мери смањена продаја психоактивних супстанци, као што су кокаин, МДМА и остале синтетичке дроге, које су током пандемије у 2020. години претежно биле заплењене на граничном прелазу Хоргош, као и у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Бору. Све наведено може указивати да су ти градови током пандемије били центри ОКГ које су се бавиле дистрибуцијом синтетичких дрога на територији Србије (Globalna inicijativa protiv transnacionalnog kriminala [GI-TOC] 2021, 5). Иако се у првим данима затварања граница, које је Србија спровела за време ванредног стања, мислило да ће доћи до несташице хероина, то се није десило у већем обиму¹⁸. Оно што забрињава је да је тржиште у том периоду било снабдевано синтетичким дрогама које служе као замена за хероин (Ђорђевић и Dobovšek 2020, 817–820). Међутим, то ипак није довело до значајнијег поремећаја цена и квалитета на тржишту, што само говори да је у Србију пре почетка затварања вероватно унета већа количина наркотика (или да је била у близини Србије), те је коришћењем илегалних прелаза снабдевано тржиште у Србији.

5. Строжа контрола финансијског пословања због „пуњења буџета”. Овим мерама, које је држава увела због консолидације финансијских токова и наплате пореза након грејс периода, највише су погођене ОКГ које су се бавиле прањем новца.

Са друге стране, поједини италијански истраживачи су дошли до закључка да пандемија неће угрозити ОКГ на глобалном нивоу и да ће многи криминалци, захваљујући пандемији, поспешити своје пословање (Repubblica 2020). У том контексту, неке од новонасталих околности за ОКГ у време пандемије изазване вирусом корона, према појединим ауторима, представљају подстрек

¹⁸ Несташица је трајала свега неколико недеља.

за интензивирање криминалног деловања (Životić i Trajkovski 2020, 1003–1007). Навешћемо неке од њих:

1. Инвестирање „прљавог” новца у легалне токове, чиме се тај новац не само „пере”, већ се и увећава, користећи тежак положај појединих компанија. У овим случајевима припадници ОКГ су лако могли постати сувласници веома профитабилних компанија, нарочито оних чији су власници у периоду пре избијања пандемије били жртве зеленашења.

2. Поједине гране привреде су напосто „експлодирале” и тако постале мета ОКГ, које су биле спремне да у њих инвестирају (нпр. достава хране, онлајн трговина, онлајн коцка, производња и набавка медицинских средстава и опреме и сл.).

3. Пандемија је указала на потребу за већим бројем болница које треба реновирати, изградити и опремити. У свеопштој трци са временом, постоји могућност да су неки уговори склапани непосредном погодбом, дакле није се ишло на тендере. То је могло оставити простора ОКГ да преко компанија које контролишу добију уносне послове реновирања или изградње, успешно склањајући конкуренцију својим опробаним методама.

4. Производња и дистрибуција фалсификованих ПЦР тестова. Због ових кривичних дела тужилаштво за организовани криминал подигло је оптужнице против две ОКГ са укупно 12 чланова (Ђурђевић 2021).

5. Настале су нове ОКГ које су искористиле чињеницу да велики број грађана широм планете у ситуацији *локдауна* све више времена проводи за рачунаром, што је од њих створило лаке мете за интернет преваре. Једна од таквих изузетно опасних ОКГ, према подацима америчког Министарства правде, разбијена је на територији Србије, а своје жртве, углавном држављане САД у северном Тексасу је оштетила за 70 милиона долара (Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država [MPSAD] 2021).

6. Масовна појава дечије порнографије на интернету. Нажалост, број педофила у Србији константно расте. Тренутно се у евиденцији осуђених педофила налази 416 особа што је повећање од преко 90 правоснажно осуђених од почетка пандемије (Рајић 2021). Оно што посебно забрињава је интернационализација дечије порнографије, што значи да се она дистрибуира не само корисницима у Србији, већ и у иностранству. Према подацима Фондације за посматрање интернета, до интензивирања дељења промискуитетних

садржаја дошло је услед енормно увећаног присуства деце на друштвеним мрежама без контроле одраслих, тако да су она најчешће несвесно (или пак заведена од предатора), ширила фотографије које су касније сексуални предатори делили на „чет руму“ у затвореним групама или преко *ДаркВеб*-а, који је остао главни „снабдевач“ са материјалом за педофиле (Internet Watch Foundation [IWF] 2021). Током првих девет месеци пандемије према подацима Националног центра за несталу и угрожену децу, дошло је до повећања од чак 102 процента у броју пријава о угрожавању деце путем интернета у односу на претходне четири године (Morse 2021).

Скок анксиозности и страха код грађана, према запажању Еуропола, учинио их је веома рањивим и подложним преварама приликом набавке одређених производа на црном тржишту, до чије несташнице је дошло услед пандемије (Europol 2021).

Услед нове и непознате ситуације, превиђени су поједини изазови, који су касније уочени, када је реч о борби против ОКГ. Пре свега, полиција је у првих 15 дана била презаузета контролом кретања грађана, поштовањем полицијског часа, контролом места пребивалишта лица која су добила меру изолације итд., те не чуди да је у прве две недеље борба против криминала била у другом плану. Приоритете су у првим недељама суочавања са „корона-кризом“ променили и оперативци из одељења за борбу против високотехнолошког криминала, којима је главни задатак био да открију особе које преко друштвених мрежа и вајбер група пласирају дезинформације са циљем ширења панике (Ђорђевић 2020). Треба узети у обзир и то да је дошло до масовног обољевања припадника безбедносног сектора, што је умногоме отежало борбу против организованог криминала.

ОДГОВОР ДРЖАВЕ НА ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

На основу захтева за приступ информацијама од јавног значаја, аутори су од Тужилаштва за организовани криминал добили информацију да је у периоду од 01.03. 2020. до 01.08.2021. године ово тужилаштво поступало у 29 предмета којима је обухваћено 241 лице, што је изузетно велики број, ако се зна да је 2015. године у Србији било евидентирано 50 ОКГ а да их данас, такође према подацима МУП-а Србије, има 18. На основу овога, стиче се утисак

о максималној ангажованости припадника безбедносног сектора али и о интензивирању деловања ОКГ у првим данима пандемије.

Иако је већина грађана сматрала да ће отежани прелазак граница довести до смањења броја покушаја преношења опојних дрога и оружја преко истих, резултати показују другачију слику. Током 2019. године, пре избијања пандемије Управа царине је запленила 3306,76 грама кокаина, 49367,18 грама хероина, 270 таблета екстази и МДМА као и 32 комада различитог оружја. Исти овај орган за време пандемије од 01.03. 2020. до 01.08. 2021. године запленио је 5630,53 грама кокаина, што је за 60 процената више, 2063 грама хероина, што је пад на само 5 процената укупне заплене у 2019 години. У истом периоду заплењено је 1180 таблета екстази и МДМА, што је пет пута више него 2019 као и 36 комада оружја (Управа царина 148-34-650-03-32/4-2021).

Како је Србија транзитна земља на путу хероина од Турске према западној Европи, на основу драстично смањене заплене ове дроге, може се сматрати да је за транзит хероина одабрана нека друга маршрута или други начин кријумчарења.

Када се ради о кокаину, преко Србије се иначе, обавља мањи део транзита који стигне у луку Солун, тако да се заплењене количине могу посматрати као покушај ОКГ да што боље снабдеју, пре свега српско тржиште овом психоактивном супстанцом, што важи и за екстази и МДМА таблете, које су заплењене у већој количини него пре пандемије. Повећане заплењене количине могу се објаснити као последица непредвидивости ситуације (у смислу тзв. *локдауна* и затварања граница), па су нарко дилери желели да избегну потешкоће и прекид снабдевања који се десио у првим данима.

Да кријумчарење наркотика није стало за време пандемије COVID-19, говоре и подаци из Специјалне болнице за болести зависности у Београду. Истражујући однос пандемије и новонасталих пацијената у овој установи, аутори су дошли до података да су од 01.03. 2020. до 01.09. 2021. године на клиници регистрована 254 нова зависника од опојних дрога.¹⁹

¹⁹ Подаци добијени на основу Закона о информацијама од јавног значаја (Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја [ZSPIJZ] 2021).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Пандемија COVID-19 је имала несумњиво значајан утицај на насилни екстремизам и организовани криминал у Србији. Најпре, у контексту насилног екстремизма запажамо да је коронавирус утицао на интензивирање екстремно десничарских тенденција, што се може објаснити симплификовано, кроз – појаву страха. Полазећи од оне добро познате народне изреке да су „у страху очи велике”, можемо закључити да је ова пандемија породила разне врсте страхова, од којих је био најизраженији онај исконски, а то је – страх за живот. Ова врста страха је флукутирала од персоналног, па све до ширег нивоа, који се манифестовао кроз страх за опстанак нације. Поменуте теме и те како погодују екстремној десници, која себи даје за право да се самопроглашава за „чувара” етничитета и групе којој припада, те тај свој вигилантистички приступ манфестује кроз агресију према „непријатељу”. У овом случају, мигранти су перципитани као највећи непријатељи, који имају за циљ да „покре хришћински свет”, чему су погодовале многобројне лажне вести и тзв. „теорије завере”, које су биле веома популарне током првих дана пандемије. Тиме долазимо до закључка да се могу издвојити „стари” и „нови” генератори десничарског екстремизма у Србији. Док је постконфликтно наслеђе (ратови на простору бивше СФРЈ) дуго година утицало на јачање екстремне деснице (како у Србији, тако и у земљама региона), сада примећујемо два нова генератора.

1. Мигрантску кризу
2. Пандемију COVID-19

То не значи да је постконфликтно наслеђе изгубило свој виолентни потенцијал у подстрекивању екстремне деснице, већ указује да је фокус тренутно померен на неке друге феномене.

Што се тиче организованог криминала, он често кореспондира са екстремном десницом, посебно у контексту трговине наркотицима, сарадње са хулиганским групама и сл. У овом случају, анализирајући феномен организованог криминала у почетном периоду пандемије COVID-19, можемо констатовати да су се ОКГ веома брзо прилагодиле новонасталој ситуацији. То значи да је организовани криминал попут воде, која увек нађе свој пут (у овом случају до лукративних интереса). Можда су поједини сегменти организованог криминала усахнули у почетном периоду пандемије,

али су се зато отворила нека нова тржишта и нови потенцијали за реализацију „иновативних” криминалних активности.

Узимајући све у обзир, можемо констатовати да су насилни екстремизам и организовани криминал веома „жилави феномени” који одолевају различитим друштвенополитичким (па и здравственим изазовима, каква је пандемија), те стога захтевају свеобухватни напор релевантних институција и мултиресорну сарадњу, како би им се стало на пут.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Avis, William. 2020. *The COVID-19 pandemic and response on violent extremist recruitment and radicalization*. Brighton: Institute of Development Studies.
- Clifford, Bennet. 2019. *Encrypted Extremism: Inside the English-Speaking Islamic State Ecosystem on Telegram*. Washington: George Washington University.
- Ditcham, Keith. 2020. “How Covid-19 is changing the organized crime threat.” *Royal United Services Institute*. Last access: October 15, 2021. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-covid-19-changing-organised-crime-threat>.
- Ђорђевић, Саша, and Bojan Dobovšek. 2020. “Organised crime in Western Balkans Six at the onset of coronavirus.” *International Journal of Sociology and Social Policy* 40 (9/10): 807–820. doi: <https://doi.org/10.1108/IJSSP-06-2020-0229>.
- Ђорђевић, Саша. 2020. „Криминал на Западном Балкану у доба короне: прва запажања.” *Београдски Центар За Безбедносну Политику*. Последњи приступ: 20. децембар 2022. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/kriminal_na_zb_u_doba_korone.pdf.
- Ђорић, Марија. 2012. *Хулиганizam: насилje и sport*. Београд: Наука и друштво.
- Ђорић, Марија. 2021. *Екстремизам и нова реалност: свет у доба корона-вируса*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурђевић, Мила. 2021. „Falsifikovani PCR testovi se šire Zapadnim Balkanom.” *Radio Slobodna Evropa*. Последњи приступ 10. октобар 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/pcr-falsifikovani-testovi-zapadni-balkan-korona/31219375.html>.

- European Parliament. 2021. "Report on cooperation on the fight against organised crime in the Western Balkans (2021/2002 (INI)), Committee on Foreign Affairs, Rapporteur: Lukas Mandl." Last access: October 29, 2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0298_EN.pdf.
- Europol. 2021. "European Union Terrorism Situation and Trend Report." *Publications Office of the European Union*. Last access December 15, 2021. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f5b533c6-dade-11eb-895a-01aa75ed71a1/language-en>.
- Europol. 2021. "Pandemic profiteering: how criminals exploit Covid19 crisis." Last access: December 14, 2021. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/pandemic_profiteering-how_criminals_exploit_the_covid-19_crisis.pdf.
- Gaćinović, Radoslav. 2020. „Osnovne funkcije države u procesu izgradnje funkcije bezbednosti“. *Politika nacionalne bezbednosti* 19 (2): 277–295. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.1922020.12>.
- Globalna inicijativa protiv trans nacionalnog kriminala GI-TOC. 2021. „Opservatorija za borbu protiv organizovanog kriminala u Jugoiistočnoj Evropi.“ *Bilten rizika*. https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/02/Western-Balkans-Bulletin-05_SR.pdf.
- Internet Watch Foundation. 2021. "Annual Report 2021." Poslednji pristup 10 januar 2022. <https://annualreport2021.iwf.org.uk/pdf/IWF-Annual-Report-2021.pdf>.
- Klačar, Bojan and Marija Đorić. 2021. *Potential Generators of Right-Wing Extremism in The Era of COVID-19 Pandemic* (white paper-preview). Sarajevo: IRI.
- Migranti STOP. 2022. *Facebook grupa*, 15.03.2022. <https://www.facebook.com/Migranti-STOP-102374564759512>.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. 2020. „Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala.“ Poslednji pristup: 19. decembar 2022. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/procena_pretnje_od_teskog_i_organizovanog_kriminal.pdf.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. 2021. „Strateška procena javne bezbednosti 2022–2025.“ Poslednji pristup: 09. decembar 2022. <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/98632591-2b0d-4cba-9cd1-e7ff993705a6/Strateska+procena+javne+bezbednosti+MUP.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nYH6yro>.

- Morse, Dan. 2021. "With children stuck at home during coronavirus shut-downs, online sexual predators can swoop in." *The Washington Post*. Last access: December 18, 2021. https://www.washingtonpost.com/local/public-safety/coronavirus-lockdown-child-exploitation/2021/02/04/90add6a6-462a-11eb-a277-49a6d1f9dff1_story.html.
- NI. 2020. „Bez okupljanja i koncerta neonacista u zgradi BIGZ-a u Beogradu.” 10. 10. 2020. <https://n1info.rs/vesti/a659390-bez-okupljanja-neonacista-u-zgradi-bigz-a-u-beogradu/>.
- Račić, Ljubinka. 2021. „Registar pedofila u Srbiji se munjevito puni: Trenutno 416, pre 2 godine manje od 100. Ovo su kazne.” *Telegraf*. Poslednji pristup: 19. april 2021. <https://www.telegraf.rs/vesti/hronika/3328988-registar-pedofila-u-srbiji-se-munjevito-puni-trenutno-416-pre-2-godine-manje-od-100-ovo-su-kazne>.
- Repubblica. 2020. "La mafia del virus dalladrogaallasanita la pandemia aiuta l economia." Last access: December 23, 2021. https://www.repubblica.it/cronaca/2020/03/23/news/la_mafia_del_virus_dalla_droga_alla_sanita_la_pandemia_aiuta_l_economia_criminale-252023708/.
- Šaranović, Jovanka, i Milovan Subotić. 2014. „Islamistički ekstremizam na Balkanu i vojni aspekti problema.” *Politika nacionalne bezbednosti* 7 (2): 109–135.
- Srbin.info. 2022. „Narodne patrolе otkrile? Evo što znači tajni simbol koji crtaju emigranti po Beogradu.” *YouTube kanal* 21.02.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=Z6PNTfkaWqs>.
- Stephane J. Baele, Lewys Brace, and Travis G. Coan. 2021. "Variations on a Theme? Comparing 4chan, 8kun, and Other chans' Far-Right "/pol" Boards." *Perspectives on Terrorism* 15 (1): 67.
- The United States Attorney's Office-Northern District of Texas. 2021. "Serbian Man Extradited to U.S., Charged with \$70 Million Fraud in North Texas". *United States Department of Justice*. Last access: December, 18 2021. <https://www.justice.gov/usao-ndtx/pr/serbian-man-extradited-us-charged-70-million-fraud-north-texas>.
- Uprava Carine Republike Srbije [Carina]. Informacija na osnovu Zakona o informacijama od javnog značaja. 148-34-650-03-32/4-2021. Poslednji pristup: 30. novembar 2022. <https://www.carina.rs/pres/informacije-od-javnog-znacaja.html>.

- Valery, Pery. 2019. “Defining, Framing and Contextuallizing Extremism and Violent Extremism in Serbia.” In *Extremism and Violent Extremism in Serbia: 21st-Century Manifestations of an Historical Challenge*, ed. Valery Perry, 20. Stuttgart: ibidem Press.
- Vlada Republike Srbije. 2021. „Razbijeno devet organizovanih kriminalnih grupa.” Poslednji pristup 25. Decembar 2021. <https://www.srbija.gov.rs/vest/520428/razbijeno-devet-organizovanih-kriminalnih-grupa.php>.
- ZA slobodu. 2022. *Facebook grupa*, 15.03.2022. <https://www.facebook.com/groups/512775282720731>.
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja [ZSPIJZ], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009, 36/2010 i 105/2021.
- Životic, Ilija, i Daniela Trajkovski. 2020. “Adaptability of organized criminal groups to the situation caused by covid 19 pandemic.” *International Journal* 43 (5): 1003–1007.
- Euractiv. 2021. „EP o borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije na Zapadnom Balkanu.” Poslednji pristup 1. april 2022. <https://euractiv.rs/7-eu-i-zapadni-balkan/36-vesti/16890-ep-o-borbi-protiv-organizovanog-kriminala-i-korupcije-na-zapadnom-balkanu>.

Marija Đorić*

Institute for Political Studies, Belgrade

Ilija Životić**

School of Engineering Management FIM, Belgrade

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON VIOLENT EXTREMISM AND ORGANIZED CRIME IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The subject of research is the impact of the COVID-19 pandemic on violent extremism and organized crime in the Republic of Serbia. The authors used the method of document content analysis and quantitative methods (surveys) for research purposes. The time of the research included the most intense period of the pandemic, and the authors investigated the situation in the Republic of Serbia from March 2020, when the virus was first registered, to mid-2021. The initial hypothesis in the research is that violent extremism and organized crime adapt very quickly to new social changes, which makes them resilient to many social crises.

Serbia has a long history of fighting ethno-separatist extremism (e.g. the KLA terrorist organization), but the COVID-19 pandemic has intensified the growth of other forms of extremism, such as religious, left-wing, while special attention is focused on right-wing extremism. Namely, the authors determined that in addition to the old generators (what is the post-conflict legacy), we also have two new crucial generators of the extreme right – the COVID-19 pandemic and the migrant crisis. All the fundamental issues on which the extreme right-wingers built their ideology (such as Kosovo and Metohija, the friend-enemy dichotomy) were pushed aside during the pandemic, in order to actualize the problems concerning the “infestation of migrants”, conspiracy theories,

* E-mail address: mara.djoric@yahoo.com.

** E-mail address: ilijazivotic@gmail.com.

* Овај рад је примљен 23. августа 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. фебруара 2023. године.

vaccinations, 5G networks and of panic fear for the survival of the nation. Organized crime also found a way to adapt to the pandemic, and some new areas appeared that criminals quickly prioritized, such as the trade-in of deficient medical equipment, falsification of PCR tests, etc. Drug trafficking was particularly intense, and the Customs Administration seized during the pandemic from 01.03.2020 to 01.08.2021 5630.53 grams of cocaine, which is 60 percent more than in 2019; 2063 grams of heroin, which is a drop to only 5 percent of the total seizure in 2019. In the same period, 1,180 tablets of ecstasy and MDMA were seized, which is five times more than in 2019, as well as 36 weapons. The conclusion is that the COVID-19 pandemic had a significant impact on the change in the functioning of violent extremism and organized crime, thus confirming the initial hypothesis of the author, that these are “tough phenomena” that adapt very quickly and easily to emerging social crises. which is down to just 5 percent of total seizures in 2019. In the same period, 1,180 tablets of ecstasy and MDMA were seized, which is five times more than in 2019, as well as 36 weapons. The conclusion is that the COVID-19 pandemic had a significant impact on the change in the functioning of violent extremism and organized crime, thus confirming the initial hypothesis of the author, that these are “tough phenomena” that adapt very quickly and easily to emerging social crises. which is down to just 5 percent of total seizures in 2019. In the same period, 1,180 tablets of ecstasy and MDMA were seized, which is five times more than in 2019, as well as 36 weapons.

The conclusion is that the COVID-19 pandemic had a significant impact on the change in the functioning of violent extremism and organized crime, thus confirming the initial hypothesis of the author, that these are “tough phenomena” that adapt very quickly and easily to emerging social crises.

Keywords: violent extremism, extremism, terrorism, COVID-19, pandemic, organized crime